

Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji Üstüne

RASİM TOPRAK*

SUNUŞ:

Demokratikleşme konusunda bugüne kadar çok şey söylendi . Ancak bu konudaki en önemli sorunlardan birisi, bu konuda en fazla konuşanların bu ilkedan nasibini almamış kesimler olması. Bu durumda, doğal olarak, bu konudaki diğer bir engel de demokratikleşme söyleminin kendisi olarak belirtmektedir. Böylesi bir ortamda kimin ne söylediği veya neye dayanarak söylediği bulanıklaşmakta ve özellikle de demokratikleşme adına resmi söylemi farklı bir versiyonda yeniden sunanların argümanları, kitleleri yanıltıcı bir etki yapmaktadır. Belki de bu nedenle toplumun çeşitli kesimleri temel haklarına ilişkin demokratik taleplerini dile getirirken, demokrasiye karşı tereddütlü bir durum içine girebilmektedirler.

Demokratikleşme konusundaki diğer bir sorun da, bunu isteyen bazı kişi ve kesimlerin, sorunların yalnız görüntüleriyle uğraşmaları, onların ardında yatan, onları sürekli olarak üreten dinamikleri görememeleridir. Oysa önemli olan, sadece sonuçlarla ilgili tespitler yapmak olmayıp, çözüm önerilerini kendi içinde tutarlı bir felsefi-fikri temel üzerine oturtarak sunmaktır. *Demokrasi, Laiklik,*

Resmi İdeoloji bu bakımdan, bu başlığı çağırıştıran birçok kitaptan ayrılmaktadır. Yazar, Türkiye siyasetine ilişkin çok çeşitli konuları - bu eserin daha az teorik olduğunu belirtmesine karşın- liberal siyasi doktrin ışığında, tarihsel birikimi ve evrensel standartları gözardı etmeden, belli bir iç-tutarlılık içinde analiz etmektedir.

Bu çalışmaların konusu teşkil eden *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, yazarın 1993 yılında yayımlanan *Liberal Toplum, Liberal Siyaset ve Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler*'den sonraki üçüncü telif eseri. İlk iki eserde yazar, liberalizmin tarihsel kökleri, gelişimi ve kendisinin de dahil olduğu klasik liberal çizginin "liberalimsi" olanlardan farkına ilişkin teorik bir temelden yola çıkarak Türkiye siyasetinde son yıllarda gündemde olan tartışmalara katkıda bulunmuştu. Bu eserde de yine aynı perspektiften benzer ve farklı konuları üç ana başlık altında ele almakta ve alışılmış yaklaşımların dışında, resmi söylemin sınırlarını aşan yorumlara ulaşmaktadır. "Demokrasi ve İnsan Hakları" başlıklı ilk bölümde liberalizm-demokrasi ilişkisi, insan haklarının niteliği ve liberal bireyciliğe itirazlara ilişkin karşı argümanlar yer almaktadır. "Türk Demokrasisinin İşleyişi" ne ilişkin İkinci Bölümde ise, anayasal vatandaşlıktan başkanlık sistemine, hukuki pozitivizmden

* Rasim Toprak, araştırmacı- yazar

Terörle Mücadele Yasa Tasarısına kadar, gündemimizden düşmeyen pek çok konu ele alınmaktadır. Bu bölümde yer alan "Türk Politikasında Bir Reformist : Turgut Özal" başlıklı makale ise, siyasi tarihimizde yazarın deyişiyle "Özal Tanzimatı" olan bir dönemin ender olarak yapılmış nitelikli değerlendirmelerindedir. "Demokrasi ve Laiklik" başlıklı üçüncü bölüm ise, Türkiye'nin traji-komik laiklik pratiğini anlamamızı kolaylaştıracak bir perspektifi içermektedir.

Daha önce son derece başarılı ve özlü bir tanıtımın yapılmış olduğunu öğrendiğimiz* bu eser, bu çalışmada farklı başlıklar altında ele alınmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Demokrasi Nedir, Ne Değildir?

Kitabın temel katkılarından birisi, Türkiye'de sıkça tartışılan, "iyi bir şey" olduğu konusunda neredeyse herkesin hem fikir olduğu, hükümet programların öncelikli maddelerin arasında yer alan, ama sevildiği ölçüde tanınmayan "demokrasi" kavramına getirdiği niteliklidir. Öncelikle mevcut demokrasi anlayışlarını ya da demokrasiye ilişkin "anlamayışları" eleştirerek analizine başlayan Erdoğan'a göre, Türkiye'de özellikle sol ve Kemalist söylemde ifadesini bulan ve demokrasiyi «kendini» 'demokrat olarak niteleyen aydınların öngördüğü belli bir takım özellikler taşıyan -ve ulaşılması gereken bu toplum biçimi, bir hayat tarzı olarak gören bir anlayış mevcuttur (s.37).

Demokrasiyi bir yaşam biçimi, dünya görüşü ve bu dünya görüşünün biçimlendirdiği bir "amaç-değer" olarak gören, dahası yalnız Türkiye'ye özgü olmayan bu demokrasi anlayışının tam karşısında ise, demokrasiyi bir değer olarak gördükleri özgürlüğü "projeci yaklaşımlara" tercih eden düşünürlerin anlayışı yer almaktadır; ki M.Erdoğan da demokrasiyi bu kapsamda ele almaktadır. Demokrasi'nin araçsal bir değer olduğunu söylemiştik; hemen belirtmekte yarar vardır ki bu ifade ke-

sinlikle demokrasinin önemini azaltma amacına yönelik olmayıp, bu anlayış açısından demokrasi, farklı dünya görüşlerine ve yaşam biçimlerine barış içinde bir arada yaşama olanağı veren bir platformu sağlamanın «aracı»dır.

«Demokrasinin ontolojik temeli barışçı birlikte-varoluş etik temeli ise, bireysel self-determinasyondur. Fakat demokrasi, bunlardan birincisini, ikincisini tanımak yoluyla gerçekleştiren bir kategori olarak, yine de ikincil ve araçsal bir değerdir. Şöyle ki: Bireyler kendi değer ve amaçlarını demokrasiden bağımsız olarak seçerler, bu konuda demokrasi onlara bir yol gösteremez. Ama değerleri kendi başlarına seçen özerk bireyler, kendileri için değerli olan başka bireylerle bir arada yaşamak istediklerinde (veya zorunlu kaldıklarında) demokrasi sözkonusu olur» (s.139).

"Usuli demokrasi" olarak tanımlayabileceğimiz bu demokrasi anlayışı, kabaca "halk egemenliği" olarak ifade edilebilecek olan eski Yunan demokrasisine karşılık gelmediği gibi -ki yazar bundan memnun olduğunu ifade etmektedir- bu demokrasi anlayışında «kimsenin kimseye egemen olmaması esas» (s.16) kabul edilmektedir.

Bireyci bir doktrin olarak liberalizmin bireyi temel değer olarak alması, siyaset ve toplum anlayışını bireyden yola çıkarak oluşturması, yani ontolojik ve metodolojik bireyciliğe dayanan özelliği, Erdoğan'a göre, bireye her hangi bir değer dayatılmasına veya onun herhangi bir «kollektif bütün» e «feda edilmesine» izin vermemektedir. Bu temele dayalı olarak belirgenleşen toplum anlayışı da tek tek bireylerin toplamlarından öte bir anlam taşımamaktadır. Erdoğan bu çerçevede, N.Barry'i izleyerek çağdaş siyasal teoride toplumu bir «amaç-durum» ya da bir «süreç» olarak algılayan iki temel bakış açısını karşılaştırmakta ve liberalizmin toplum anlayışını ikincisine yerleştirmektedir (s.29). Erdoğan'a göre K.Minogue'nin «güdümlü toplum» olarak nitelediği ilk anlayışın aksine F.Hayek'in «kendiliğinden»liğine atıfta bulunduğu toplum anlayışını tercih etmektedir (s.28-29). Bu

tercihin doğal sonucu, özgür bireylerin kendiliğinden bir süreç içinde oluşturdukları toplumun kartezyen rasyonalizme dayalı, birey-üstü her hangi bir siyasal "proje"nin konusu olamayacağıdır. Bir siyasal araç olarak demokrasi de bu süreçlerin bir ürünüdür (s.30) veya öyle olmalıdır.

Bu çerçevede, ülkemizde özellikle sol siyasetçiler tarafından seslendirilen "örgütlü toplum" söylemini de eleştiren Erdoğan, bu söylemin ardında hukuki pozitivizmin toplumu şu yada bu yönde kurgulamaya dönük anlayışının-örtük bir biçimde-mevcut olduğunu vurgulayarak, "örgütlü toplum" yerine "gönüllü örgütlü toplum"un dile getirilmesini önermektedir (s.31).

Yazara göre özgürlükçü bir söylemin sahiciliğinin de tipik göstergesi «özne olarak bireyi vurgulamasıdır. Bundan dolayı, özerk birey kavramına dayanmayan bir söylemin kendisini özgürlükçü gibi sunması, en hafif deyişle, samimiyetsizliğin ifadesidir» (s.35). Birey veya onun özgürlüğü üzerinde bu kadar vurgu yapmanın «disiplini bozacağı» veya «disiplinsiz bir toplum ortaya çıkarabileceği»ne ilişkin kaygıları da eleştiren ve; «disiplinsiz toplum olur mu? diye soranlara hiç tereddüt etmeden evet olur, olmalıdır! diye cevap vermeliyiz.» diye devam eden Erdoğan'a göre «çünkü, aslında olmaması gereken disiplinsiz toplum değil, aksine disiplinli toplumdur» (s.33).

Türkiye Demokrasisi Liberalizmin Neresinde?

Türkiye'de demokratikleşmeden kastedilenin ya parlamento egemenliğinin kurulması ya da temel hakların güvenceye alınması olduğunu belirten yazar, aslında bu hakların güvenceye alınmasının birinci derecede liberalleşmeyle ilgili olduğunu ve konunun demokrasiyle dolaylı bir ilgisinin bulunduğunu, çünkü demokrasi meselesinin daha çok "devletin örgütlenme tarzı"yla ilgili olduğunu ifade etmektedir (s. 62).

Liberalizasyon ve demokratikleşmeye

ilişkin bir değişim programı çerçevesinde yapılması gerekenler nelerdir? Erdoğan bu konuda son derece zengin ve kapsamlı öneriler getirmektedir. Öncelikle yapılması gereken siyasetin liberalizasyonudur. Bunun anlamı her şeyden önce «devletin hukukla kayıtlanması ve görev alanının daraltılması»dır. Yasama organının «kanun (law) olmayan yasalar (acts) yapmakla meşgul» olduğu ülkemizde *yargı bağımsızlığı* ve devlet işlemlerinin yargıyla denetlenmesi son derece sınırlıdır (s.56-7). Tarafsız (nötr) devletin tesis edilmesi ve «ideolojik devlet»ten vazgeçilmesi bir liberalleşme programının temel şartıdır. Ancak bu konudaki temel sorunlar daha Anayasa'dan başlamaktadır; «Her şeyden önce, anayasanın Başlangıç kısmına hakim olan felsefe özgürlükten çok otoriteyi, bireyden çok kolektif bütünü esas almış ve bu espri temel hak ve özgürlükler bölümüne de esas itibarıyla hakim olmuştur» (s.58,57)

Anayasalardan başlayan bu sorunların devlet örgütlenmesine yansımamasını, onun asli görevlerini ifade eden bir mekanizmanın ötesinde, yukarıda belirtilen ideoloji doğrultusunda kullanılacak bir endoktrinizasyon aracı olmamasını beklemek mümkün müdür? Devlet, hiç te asli olmayan -ve kesinlikle tali bile olmaması gereken- bu «görev»lerini yapabilmek için zorunlu olarak birey ve toplum için varılmak yerine, onların üstünde buyurucu bir güç olarak yer almayacak mıdır? Erdoğan'a göre siyasetin liberalizasyonu ve devletin demokratikleşmesi açısından «sivil ve asker memurların normal aştan yetkilerden arındırılarak, vatandaşların temsil edildiği organ ve mekanizmalar eliyle yönetilir hale gelme (leri)» (s.63) kaçınılmazdır.**

Devletin demokratikleşmesinin önündeki engellerden söz edilirken Anayasa Mahkemesi'ni atlamak mümkün müdür? Erdoğan'a göre, bu yüksek mahkeme, «yapmakta olduğu işin gereği olarak, teknik /hukuki kararlar veren bir mahkeme'den ibaret değildir. Anayasa Mahkemesi'nin işlevi aynı zamanda siyasi-dir. İstese de istemesek de gerçek durum budur» (s.65) (Bu kurumun ve bazı kararları-

nın şimdiye dek yapılmış en ciddi analizlerinden birisi için, yazarın, yukarıda sözünü ettiğimiz, *Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler* adlı kitabına başvurulabilir).

Erdoğan'a göre demokrasi ve liberalizmin önündeki engeller, yalnız devletin yukarıda belirtilen örgütlenme biçiminden kaynaklanmamaktadır. Bu yapının liberal demokratik ilkeler ışığında eleştirilebilmesini ve dönüştürülmesini engelleyen, mevcut yapıyı siyasal/ideolojik /entellektüel düzeyde savunan ve resmi ideolojiyi yeniden üretme işlevi gören etkili bir kesim de söz konusudur. Bu kesim doğrudan devlet örgütü içinde bulunabileceği gibi, onunla dolaylı bir ilişki de bulunabilmektedir. Yazar bu konudaki gözlemini şöyle izah etmektedir.

«Türkiye'de ideolojik devlet anlayışının, şeklen devlet örgütlenmesi içinde yer almayan bazı kesimlerde de etkili savunucuları, hatta savaşıları bulunmaktadır. Basının önemli bir kesiminin konumu budur. Burada ilginç olan nokta, basının temsil ettiği Kemalist ideolojinin önemli bir yanını eski moda bir laik otoriteriyenin oluşturmasıdır. Bu kesim ateşli sözcüleri, Cumhuriyetin laiklik misyoneri olmasını istemektedirler» (s.60).

Bu kesimin, başta Anayasa olmak üzere, zaman zaman devlet örgütlenmesine yönelik eleştirilerde bulduklarını belirten yazarı, bu karşı çıkışın «devletin ideolojik iddiasından vazgeçmesini» istemelerinden değil, tam tersine bu misyonun «sulandırılmasından» duydukları rahatsızlıktan kaynaklandığını belirtmektedir.

«Bunların 'liberal laiklik' anlayışını 'Cumhuriyet düşmünlüğü' biçiminde karalamaları, tek-parti döneminin 'devletçi' ve 'laik-otoriteriyen' uygulamasının restorasyonuna dönük bir tutumun ifadesidir. (Böyle düşünenlerin zaman zaman 'insan hakları' söylemine başvurmaları paradoksal görünmekle birlikte, bu çelişkinin mantıki olarak giderilmesinin bir yolu da yok değildir. Bu da 'insan hakları terimindeki 'insan' kavramını, dindarlar da dahil bütün vatandaşları kapsayacak biçimde anlamak yerine, sadece 'laik oto-

riteriyenler'i içine alacak şekilde sınırlamakla mümkündür»(s. 60-61). Yazarın bu saptamasının iyi bir örneği, Anayasa Mahkemesi'nin işlevinde ve bu kuruma egemen olan anlayışta belirginleşmektedir. Kuşkusuz bu mahkemenin, laik olmayanları insan olarak bile kabul etmeyen ve bunu dile getirdiği halde hâlâ görevinin başında kalabilen bir başkanının olduğu gerçeği, bu kurumun laik olmayanların da insan haklarının korunmasının teminatı olmayacağını olabilecek en açık kanıttır. Öyle ya, laik olmayan insan değilse, insan haklarından yararlanmasına da gerek yoktur (!). Nitekim, onların yararlanmasına yönelik yasal düzelemeler (Özal döneminde, başörtüsü konusundaki yasal düzenleme örneği) bu kurum tarafından "başarıyla" engellenmektedir.

Kitaba dönersek, demokratiklemeye ilişkin resmi söylemin dışında yer alan düşüncelerin tartışılmasını bile engellemeye çalışan bu kesimin, «seçimli valilik gibi teknik bir öneriyi (yi) bile evrensel hukuk ve yönetimi anlayışı açısından değil, 'vatanseverlik' açısından 'tartış(mış)» olduklarını da hatırlatan Erdoğan, aynı çevrelirin «özerklik ve federasyon gibi konuların tartışılmasında sakınca görmeyen bir cumhurbaşkanını aşırı ölçüde 'sakınca-lı' gördüklerini ve ölüm(ün) den sonra bile, her fırsatta bir yolunu bulup hatırasını pejoratif sıfatlarla anmayı vatanseverlik sandıklarını» da hatırlatmaktadır (s.86). Bu tesbitler ışığında özellikle inanç özgürlüğü sorunu ile birlikte ülkemizin kanayan yarası Kürt sorununun çözümüne yönelik yüzeysel önerilerin bile «haddi aşmak» olarak suçlanarak, bu konudaki tartışmaların üzerinin örtülmeye çalışmasını da hatırlayabiliriz.

Laiklik Üstüne Ya Da Mayınlı Tarlada Yürümek

Türkiye'de laikliği tartışmaya yönelik çalışmaları kuşatan ve konunun akademik bir çerçevede tartışılmasını engelleyen bazı sınırlar vardır. Bu sınırlar, sadece laikliğin, Cumhuriyetin temel ilkelerinden birisi ya da temel

ilkesi olması açısından resmi ideolojinin de kam merkezinde yer almasından kaynaklanan yasal/hukuki sınırları değil, Cumhuriyet dönemi boyunca bu ilkenin varlığı kendinden menkul bir araç ya da bir *vayh* gibi belletilmesini bugünkü yazar ve çizimler üzerindeki yadsınmaz psikolojik ve ideolojik etkilerini de yansıtmaktadır. Öyle ki Türkiye Cumhuriyetinde yürürlükte olan ve devletin dindarlarla kavgası üzerine kurulu laiklik politikalarını eleştirmek, insanı «çağdaşlık» dininden çıkaracak büyük günahlardan sayılmaktadır. Bu konularda «aykırı» görüşler ileri sürme «gafletinde bulunanlar*», eğer kötü niyet taşıyor olmakla suçlanmıyorlarsa, en hafifinden «aymaz»lıkla damgalanmaktadırlar. Böylesine tarihsel, siyasal, psikolojik sınırlarının belirlediği bir laikliğin mevcut uygulanış biçiminden doğan sorunlar kısmen tartışılabilenlerde ise de bu ilkenin bizzat kendisi eleştiri ve sorgulama dışı bırakılmaktadır (Bu kitapta laiklik, temelde Türkiye'ye özgü anti-liberal ve yanlış uygulaması açısından ele alınarak eleştirilmektedir. Oysa yapılması gereken, bizzat bu ilkenin masaya yatırılarak, insan hakları ve demokrasi açısından doğurduğu soruların ve çelişkilerin irdelenmesi olmalıydı). M. Erdoğan'nın laikliğe ilişkin yaklaşımlarında en azından bu kitabı oluşturan makalelerde, rasyonalist bir yaklaşımla laikliği birincil bir değer olarak vurgulamasından kaynaklanan bazı sorunlar bulunsa da -yazarın sonraki çalışmalarında laikliğe ilişkin vurgu yönünün insan haklarına ilişkin vurguya yöneltmektedir -bu konuda resmi söylemi yeniden üretmekten öte bir «katkı» sağlayamayan devlet aydınlarını rahtsız edebilecek «aykırı» özellikler de taşımaktadır. Nitekim yazar zaman zaman bu çevrelerde ana fikri, «laiklikle uğraşarak gericiliğe prim veriyorsun» olan son derece akademik (!) tepkiler almasına karşın bu konuda medeni ve entelektüel cesaretini, akademik dürüstlüğünü korumayı başarmaktadır. *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*'de sıkça görülebileceği gibi yazar, bazı konularda İslamcılarla açıkça haklı bulabilmekte ve -24'üncü maddeye ilişkin tartışmalarda olduğu gibi-onlarla aynı şeyi söyle-

mekten çekinmediğini ifade edebilmektedir. İnsanların ya da grupların haklı oldukları konularda onlara haklı dömenin bir erdem olmadığı açıktır; ama tanrıların gazabına uğrama pahasına çoğunluğun sustuğu bir ortamda bunu yapabilmek başlı başına bir erdem sayılmamalıdır.

Kitabın «Demokrasi ve Laiklik» başlıklı üçüncü bölümünde yazar, öncelikle laiklik kavramının felsefi, sosyolojik ve siyasi-hukuki anlamını ele almakta (s.147-8) ve laikliğin "Devletin, doğrudan doğruya siyasal toplum pratiğinin gerçeklerinin akılcı bir analizinin sonucu olan kurallara göre yönetilmesini ifade eden(n)" (s.175) bir kavram olarak «iki yönünü» ayırt etmek gerektiğini ileri sürmektedir:

Erdoğan'a göre felsefi veya sosyolojik değil ama, siyasi hukuki anlamda laikliğin tanınması ile demokrasi ilişkisini şöyle kurmak mümkündür. «Dünya görüşü olarak laik olmak değil ama, siyasi ve kurumsal anlamda laikliğe 'karşı olmamak', demokrasi için zorunlu olan bireysel tutumdur» (s.140). Laikliği temel perspektifle ele alan yazar açısından, bu ilkenin başka herhangi bir siyasal programın konusunu oluşturması söz konusu değildir. Bu durum özellikle Türkiye örneğinde olduğu gibi «açıkça devletin laiklik adına toplumu sekülerize etmesini, dini bastırmasını» isteyen ve yazarın «laiklik misyonerleri» olarak tanımladığı aydınlara ilişkin eleştirisinde belirginleşmektedir.

Yazarın diğer konularda olduğu gibi, laikliğe ilişkin yaklaşımlarında da, anti-epistemolojik bir epistemolojinin belirleyiciliği hissedilmektedir. Laikliğin bir proje kapsamında dayatılmasına karşı çıkışı, herkesi, «ortak iyi»nin nesnel olarak bilinmeyeceği ya da bilinse bile «herhangi bir araç değil, başlı başına bir amaç» olan insana dayatılamayacağına ilişkin Kant'çi**** felsefenin etkisinin yanında, kartezyen rasyonalizme karşı duyduğu inançsızlığından da kaynaklanmaktadır, ki bu durum «sunuş» kısmında belirttiğimiz, yazarın kuramsal iç tutarlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. (Ancak yazıldığı dönem açısından daha ileri bir noktayı ifade etse de,

makalede, laikliğe ilişkin olarak yukarıda sözünü ettiğimiz rahatsız edici rasyonalist vurgu bu açıdan istisna edilmelidir.

Laikliğin Türkiye pratiğinin tarihsel ve felsefi köklerinin çözümlenmesine ilişkin olarak da yazarın söyleyecekleri vardır. Din-devlet ilişkileri konusunda Anglo-Amerikan ve Fransız gelenekleri ayırımına değinen yazar, Fransız Cumhuriyetçiliğinin temellerinden birinin «dinden özgürleşme», Amerikan Cumhuriyetçiliğinin ise «dinin özgürleşmesi olduğunu (s.183) ve Fransız geleneğine yakın bir ülke olarak Türkiye'de benzer bir biçimde «pozitivist modernleşme anlayışının Cumhuriyetin siyasal-toplumsal dönüşüm projesinin özünü oluşturmuş olması(nın) din-devlet ilişkilerinin «laiklik» etiketi altında bir tür sezapapizim biçimini alması(a)» yol açtığını ifade etmektedir. (s.183). Gerçekten de, laikliğe ilişkin egemen/resmi anlayışın dışında yazan ve konuşanlara karşı, Türkiye'deki mevcut entellektüel düzey(sizliğin) de etkisiyle, «aydın»lar arasında bir tepkinin varlığı hissedilmektedir. Öyle ki, her konuda soğukkanlı ve çoğu kez özgürlük yanlısı görünen insanlar, konu «din» olunca, refleksif bir biçimde otoriter bir çizgiye savrulmaktadırlar. Laiklik söz konusu olduğunda da bu insanlar, kişisel bilgi ve birikim düzeyleri ne olursa olsun, konu ile ilgili her türlü «yorum» yapmaya kendilerini yetkili görmekteyler.***

Yazarın laikliğe ilişkin diğer yaklaşımlarını (ki sanıyorum "kitap yazarın olsa da bu makale benim" diyerek yazarın laikliğe ilişkin yaklaşımlarından, daha çok kişisel olarak olumlu bulduklarını ön plana çıkarmış olabileirim) okuyucuya bırakmakla birlikte, Türkiye'deki laikliğin anlamını ve uygulamasını özetleyebilecek nitelikteki şu ifadeleriyle konuyu bağlayabiliriz:

«Cumhuriyet 'demokrasisi', dindar vatandaşlarında, kamusal ve siyasal alanda kimliklerinin dinle ilgili parçalarını terketmeleri gibi imkansız bir şeyi istemeye, kendi içinde bölünmüş insanlar yaratmaya devam etmektedir. Adeta, müslüman bireylere tahammül ederiz ama, müslüman vatandaşlara değil denmektedir».

Sonuç ya da "Ne Yapmalı?"

Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji'nin Türkiye siyasetinin demokratikleşmesine ve liberalleşmesine ilişkin içeriğinin, mevcut sorunların yüzeysel görünümünün ötesinde, onları üreten dinamiklere ilişkin olduğunu yukarıda belirtmişti. Yazara göre «bütün bunların temeli olarak, her şeyden önce, devletin topluma tahakküm etme, onu manipüle etme iddiasından vazgeçmesi gerekmektedir». (s.89) Devlet, olması gereken «araçsal» konumuna çekilmeli, resmi ideolojiden sıyrılmalı ve özgür bir toplumun varoluşu için «devletin amaçlarda değil, yöntemlerde birleşen bir siyasi topluluk olduğu» kabul edilmelidir (s.70). Bunun anlamı devletin sadece «siyasi devletçilik»ten ayrılması değil, ekonomide de «efendi», konumundan çıkarılmalıdır. Bu bağlamda «özelleştirme» bir zorunluluk halini almaktadır. Özelleştirme «Anayasal bir ilke olan demokratik ve insan haklarına saygılı devletni gereğidir». Yarım yamalak biçimde yürütülmeye çalışılan özelleştirmenin, Türkiye'de tamamen bize özgü olarak bürokratlarca keyfi biçimde tanımlan(an)» (s.14) kamu yararı «gibi gerekçelerle engellenmesini de eleştiren Erdoğan'a göre, «özelleştirme, kamu yararına değil ama, belki vatandaşları ideolojik devletin bağımlıları hatta hizmetkarları olarak gören 'sol Kemalizm'e aykırıdır» (s.107). Yazar bu konudaki görüşlerini özellikle, «Özelleştirme, Demokrasi ve Anayasa» başlığı altında yargıyı da mercek altına alarak ayrıntılı biçimde tartışmaktadır.

Özgür bir siyasal düzene ulaşabilmek için yapılması gereken kuşkusuz bunlarla sınırlı değildir. Erdoğan, eğitim ve öğretim liberalizasyonundan (ki Tevhidi Tedrisat Kanunu bunun önünde temel bir engeldir) Anayasal vatandaşlığa, Başbakan ve Anayasa Mahkemesi Başkanının genel oyla seçilmesinden, dış baskıların zarar ve yararına pek çok konuyu alışılmış bakış açılarının dışına çıkarak, okuyucuya farklı perspektifler açmaktadır. Bu bağlamda belirtilmesi gereken, Türkiye'de özgürlüğün tesisine ilişkin olarak kitapta yer alan önerilerin, yazarın liberal olmasından ve okuyucunun bu ideolojiye ilişkin tutumundan

bağımsız değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Özgürlüğü temel bir ilke olarak benimseyen farklı görüşlerden herkesin kabul edebileceği bazı öneriler vardır ve bu önerilerin tartışılması, «ideolojik tutarlılık» kaygısına kurban edilmemelidir.

Kitabın Türkiye siyasetine ilişkin çözüm önerilerini farklı kılan diğer bir husus da, söz konusu önerilerin formüle edilebilmesine imkan verebilecek, statükoyu aşan bir bakış açısının kendisini hissetmesidir; ki liberal. Gerçekten de yazar, sözgelimi, demokratikleşmeye ilişkin düşüncelerinde «statükoyu değiştirmeden 'demokratikleşme'nin bir yolu» bulmaya çalışanlardan farklı olarak, «maslahatı gözeterek» teorisini mantıksal sonuçlarına ulaştırmaktan çekinmemektedir. Sözgelimi «çağdışı bir kavram» olarak nitelendiği «egemenlik» kavramını masaya yatırmakta, «aydınların misyonu mu var?» diye sorarak -ki hiç abartısız, bu alanda yazılmış olanlar arasında, anıtsal bir makaledir bu-, «aydın» kesimin kendisine biçtiği rolü sorgulamaktadır. Yine dış baskıların yararlarına ilişkin görüşleriyle de "aykırın" politikalarının eleştirisine ilişkin görüşlerinde gereksiz bir denge arayışı ya da tereddütler olduğu satır aralarında hissedilse de, özellikle laiklik politikasını tartışmayı bile "irticaya pirin vermek" gibi algılayan ve tek telden çalıp söyleyen devlet aydınları korosunun resmi yorum tekelini ellerinde bulundurdukları bir ortamda koronun uyumunu bozacak çatlak sesler çıkarma cesaretini göstermesi yine de saygıya değer olarak nitelenebilir. Gerçekten de önemli olan, özgür düşüncenin üzerinde yalnız yasal değil, psikolojik sınırların da kalın bir biçimde çizilmiş olduğu ülkemizde uzun vadede bu sorunları aşacak özgürleştirici bir perspektifin tesis edilebilmesidir; ki okuyucu, bu perspektifin *Demokrasi, Laiklik İdeoloji*'nin yazarında mevcut olduğunu görmekte zorlanmayacaktır. ■

DİPNOTLAR

1. Bkz. Hasan Öztürk, «'Liberal Bir Bakışla Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji', Birey'im, Birey'sin, Birey'ler», *Matbuat*, Şubat 1996.

2. Türkiye'de sivil ve özellikle de asker bürokratların konumu, önceki koalisyon görüşmeleri dolayısıyla yeniden tartışılır duruma gelmiştir. Devlet memuru olarak, maaşlarını aldıkları halkı «adam etmey» ve halk «yanlış tecihlerde» bulunduğu «düzeltmeye» kendilerin yetkili sanan Türkiye bürokratik «seçkin»lerinin, bu görüşmelere etkide bulunarak RP ile koalisyonu engellediklerine ilişkin haberler, infial duyulmadan konuşulabilmekte ve resmi ideolojinin taşıyıcısı olan medya da sözkonusu «etki»nin demokrasiyi zedelemek bir yana büsbütün ortadan kaldırıcı bir nitelik taşıdığını gör(e)memektedir.

3. Liberalizmin, yazarın da olumladığı Kant'çı kökleri konusunda, *Liberal Toplum, Liberal Siyaset* adlı eserine başvurulabilir.

4. Bunun bir örneği de Erdoğan'ın RP karşıtlığının «bir düşmanlık kampanyası»na dönüştürülmesini eleştiren ve «demokrasinin asgari gereğini bile içine sindirmeyen siyaset ve medya seçkinleri»nin doğurduğu demokrasi engelinden sözeden bir yazısı (Yeni Yüzyıl 23.2.1996) üzerine Zeynep Göğüş'ün «Yersiz Histeri» başlıklı köşe yazısında (Sabah 24.2.1996) duyduğu rahatsızlığı dile getirme biçiminde belirginleşmektedir. Özünde, «dini ve dindarları köşeye sıkıştırma amaçlı bir kutuplaşma politikasının demokrasiye olduğu kadar toplumsal barışa karşı da işlenebilecek en basiretsizce suç» olduğuna ilişkin fikirler bulunan bu yazıdan oldukça rahatsız olduğu anlaşılan sayın Göğüş, oldukça hissi ve o ölçüde de zayıf argümanlarla duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmekle, ve yazarın Türkiye'deki laikliği nitelemek için kullandığı "sezaropapizm" kavramının -ki muhtemelen bu kavramı ilk kez duymuştur, çünkü bu kavramı ilk kullananın M.Erdoğan olduğunu sandığına ilişkin bir izlenim var- «bize uymadığını» ileri sürmektedir. Göğüş'ün, duyduğu rahatsızlığı «demokrasiyi satma» suçlamasına vardırıldığı sözkonusu köşe yazısı, içer(eme)diği argümanlar açısından eleştirilebilecek bir nitelik taşımayıp, olsa olsa bu konudaki duygu dünyasının ve psikolojisinin çözümlemesine yarayabilecek bir *semptomatik okuma*'nın konusunu oluşturması açısından anlamlıdır.

Biraz daha uzatmak pahasına, yazarın bir kabahat»ini de ben ekleyeyim: Erdoğan yalnız «sezaropapizm» gibi «mekruh» kavramları kullanmıyor; «hıyerokrasi» ve «esastiyanizm» gibi laiklik konusundaki "huzur ve güven ortamı"ni bozucu başka bazı kavramlar da kulanma cüretini gösteriyor.